

ELEKTRONSKE REVIIJE

Lidija Vodopivec in Maja Vihar, Centralna tehniška
knjižnica Univerze v Ljubljani

UDK 050:681.3.06

Povzetek

V Sloveniji se z elektronskimi revijami kot z naročili nanje šele srečujemo, zato obravnava sestavek naravo e-revij in poskuša odgovoriti na nekaj osnovnih vprašanj glede revij samih, dostopa, naročila in licenc. Oslanja se na nekaj izkušenj iz tujine, ker domačih pač še ni. Poskuša tudi predvideti želje oz. zahteve uporabnika.

Ključne besede: elektronske revije, naročanje, licence

UDC 050:681.3.06

Summary

In Slovenia electronic journals are quite new as to the subscription point of view. Therefore the article tries to give some information as to their nature, access and licencing policies. Since at present there is little practical experience in Slovenia it offers some foreign models. User aspect is also dealt with.

Keywords: electronic journals, subscriptions, licencing policies

1. Uvod

Prispevek se ukvarja z elektronskimi revijami (dalje: e-revije) v smislu aboniranja knjižnice nanje in poskuša predvideti želje in potrebe uporabnikov. Predvsem gre tu za resne strokovne revije velikih uveljavljenih založnikov, ki v glavnem izhajajo tudi v tiskani obliki. V Sloveniji se s tem problemom šele srečujemo, zato je še mnogo stvari neznanih, tako da poskušamo izvedeti vsaj nekaj osnov. Morda nas je ta tehnologija malo prehitela - kar se tiče naročil na revije za naslednje leto, vedno premajhnih sredstev za nabavo gradiva ter nobenih dodatnih za nove medije (v VB se npr. bojijo, da bo tudi na elektronsko gradivo uveden davek, kar bi pomenilo 6 milijonov funtov manj samo za britansko akademsko sfero).¹¹ Da ne bo pomote - prve knjižnice v Evropi¹ so začele e-revije naročati šele lani, jeseni 1997 bodo določene stvari pri premnogh ponudnikih šele v fazi ponudbe! Če odmislimo britansko akademsko sfero, ki je sofinacirana od države dobila dostop do ogromnega števila akademskih e-revij, je situacija v Evropi precej podobna kot pri nas.¹¹

2. Zgodovina

Prve definicije o e-revijah in poskusi uporabe e-revij na računalniških konferencah segajo v angleško govorečem svetu v konec 70-tih let kot alternativa "togi" tiskani obliki. Prva zares v celoti e-revija je bila Mental Workload - poskusno obdobje med oktobrom 1978 in marcem 1980. V Veliki Britaniji je v okviru projekta EIES v letih 80-84 v programu BLEND (Birmingham & Loughborough Electronic Network Development) nastala revija Computer Human Factors. Po anketi je bilo v začetku le 44% uporabnikov pripravljenih opustiti tiskano verzijo, l. 1984 pa je bilo takih že 60%. Nastanek e-revij so ovirale predvsem slabe komunikacije, maloštevilni računalniki, ki so bili na voljo uporabnikom, skromna oblika in predstavnost dokumentov, neodmevnost ter s tem nevrednotenje prispevkov avtorjev, ki so objavljali v e-revijah. Problem citiranja elektronskih virov še danes ni rešen, v pripravi pa je ISO DRAFT 690-2. Prva zares široko priznana akademska e-revija je bila New Horizons in Adult Education l. 1987.

Z razvojem svetovnega spleta WWW (l. 1989) kot univerzalnega informacijskega servisa za prenos elektronskih dokumentov in novih oblik elektronskih publikacij (jeziki, formati, ...) se je število e-revij bistveno povečalo.

Tako lahko govorimo sedaj o drugi generaciji elektronskih publikacij, ki omogoča tudi multimedijško predstavitev, možnost iskanja po dokumentih (od enostavnega do zahtevnega) ter različne možnosti uporabe dokumentov.

Število naslovov e-revij na Internetu narašča izredno hitro. Po podatkih za leto 1996 je bilo 1695 naslovov, od tega 517 tudi strokovno recenziranih³, danes pa je število še veliko večje.

Resneje so se s problemom ponudbe velikega števila kvalitetnih strokovnih e-revij širokemu krogu začeli ukvarjati pred nekaj leti. Leto 1996 lahko označimo kot leto izredno intenzivnih priprav založnikov, agentov in drugih servisov, konec leta 1997 pa predstavlja v bistvu že prvo zelo resno, kvalitetno in obsežno ponudbo e-revij v svetu s strani nekaj največjih ponudnikov. Je pa leto 1997 leto testiranja, zato precej naslovov ponujajo v glavnem zastonj (če imamo naročeno tiskano verzijo), še največji problem predstavljajo dostop, licence in predvsem kontrola uporabe (download!). V naslednjem letu bo ponudba že mnogo večja, določene izkušnje pridobljene in testno brezplačno obdobje verjetno za nami.¹¹

3. Kaj so elektronske / online / e-revije

Ker neke prave splošno priznane definicije še ni, se lahko vprašamo, kaj je za nas e-revija. Je to morda besedilo, ki ga lahko pregledujemo, prebiramo ter po možnosti tudi stiskamo iz računalnika s svoje delovne mize v službi ali doma, podatke pa dobimo s povezavo do nekega hosta?² Prava e-revija pa morda revija, ki je v celoti v elektronski obliki in ima za razliko od tiskane oblike tudi svojo ISSN številko?

Še ne čisto prava e-revija bi tako obsegala predstavitev revije/časopisa, kazala revij, kazala s povzetki, del revije v elektronski obliki, npr. le nekaj člankov ter del izbranih člankov (kjer ni uredniških opomb, pisem bralcev, reklam, obvestil, navodil avtorjem,...)

Že prava e-revija:

- obstoječa revija v tiskani in elektronski obliki (polni tekst) dve vzporedni izdaji, dve različni ISSN številki
- (novi) naslov/i le v elektronski obliki
- dodana vsebina elektronski obliki (članek in na koncu članka že komentar / odgovor / dodatek / odmev nekoga, ki je članek prebral
- povezava na sorodne članke (tematika, avtor, citiranje)
- "predčlanki"
- revije tipa "obvestila"
- polnemu tekstu in običajni grafiki tiskanega gradiva je lahko dodana obsežnejša grafika, zvok, 3D zemljevidi, barvne slike, avdio in video datoteke, software, kemijski strukturni modeli, simulacije, obsežne razpredelnice, podatkovni nizi, ...

- spremljanje zgodovine nekega članka

Prednosti pred tiskano obliko so mnogoštevilne, med najpomembnejšimi pa so naslednje: e-revije so dosegljive tedne (mesece) pred tiskano obliko, dostopne so kadarkoli od koderkoli (s pravo licenco seveda); omogočajo različne možnosti iskanja kot je npr. iskanje po več bazah naenkrat; vsebujejo elemente multimedije oz. multimedijo; povratne informacije na članek so prikjučene k članku, ki ga prebiramo; omogočene so hiper povezave; elektronska oblika omogoča hitrejšo recenzijo člankov ter ogled predčlankov, kar do sedaj ni bilo mogoče; uporabnik ima različne možnosti downloada, na enem mestu lahko sledimo zgodovini nekega članka, ipd. V končni fazi naj bi e-revije pocenile informacijo, ker so cenejše od tiskane oblike. Knjižničarjem pa rešujejo tudi problem skladiščenja, ki ga s temi revijami pač ne bo več.

Slabosti oz. pomanjkljivosti e-revij pa so med drugim tudi cena priključnega časa ter posebno čas tiskanja članka. Problem je ustrezna strojna in programska oprema, npr. prava verzija Netscapa, ali imamo naložene določene formate, brez katerih delo ni možno ipd. Velika pomankljivost (s knjižničarskega stališča) je, da e-revije ne smemo uporabiti za medknjižnično izposajo. Ta segment je celo izrecno prepovedan. Problem dostopa do arhiva e-revij je praktično odprt in se bo reševal v prihodnosti. Lokalna hramba (npr. na lokalnem strežniku v knjižnici) je zelo zahtevna (strojna in programska oprema, evidence, veliki operativni stroški). Velik problem predstavljajo že stalne spremembe URL naslovov, ki jih izdajatelji niti ne javljajo. S tem je pot do e-revije daljša, evidence in s tem ažuriranje "linkov" otežkočeno.

Naslovi e-revij

Izdajatelji pretvorijo iz obstoječe tiskane oblike v elektronsko najprej nekaj svojih najbolj udarnih naslovov. Tej osnovni ponudbi sledijo postopno ostali naslovi do končne faze, ko bo kompletan fond revij določenega založnika v eni/ali obeh oblikah. Novi naslovi revij pa bodo takoj v obeh oz. le v e-obliki. Po revijah pa bodo šli izdajatelji na e-obliko tudi z monografskimi in drugimi publikacijami.

Informacij o novih e-revijah je vedno več. Tu so običajna obvestila založnikov/agentov v tiskani obliki, po elektronski pošti ali pa z osebnimi obiski. Primer avtomatičnega obveščanja po e-pošti^{iv}: "mail subscribe new-jour Ime Priimek". Skoraj dnevno dobivamo podatke o naslovu e-revije, njenem URL naslovu, sledi opis vsebine, ki jo revija pokriva, dodani so podatki za naročilo, ISSN elektronske verzije ter Email naslov za pomoč. Na Internetu pa lahko po/iščemo domače strani ter direktorije elektronskih revij, ki jih pripravljajo/zbirajo izdajatelji, agenti, servisi ali knjižnice same.

Ponudniki e-revij so posamezni izdajatelji revij (večji založniki in društva), več izdajateljev skupaj, agenti ter založniki, povezujejo pa se tudi agenti med seboj. Razlog za povezovanje je težnja ponuditi čim več naslovov na enem mestu in s tem olajšati delo inštituciji ter končnemu uporabniku.

Mali založniki, lahko zelo specializirani, mala društva ter individualni izdajatelji revij še ne bodo tako hitro ali pa sploh ne na novem mediju. En sam ponudnik verjetno nikoli ne bo mogel zagotoviti čisto vseh revij, ki jih želimo prejemati, tako hitro kot želimo in kolikor finančno zmoremo.

4. Obdelava e-revij

Z ISSN številko elektronske izdaje je olajšana bibliografska obdelava in kontrola. Problem je lahko njena lokacija (URL naslovi se stalno spreminjajo, lahko imamo celo različne URL naslove na različnih serverjih za različne knjižnice)¹ ter verzija (kdaj je določen zvezek zaključen pri možnosti vključevanja komentarja direktno na članek) oz. ali imajo elektronske revije sploh posamezne zvezke?²

Kako je z vodenjem zaloge na lokalnem nivoju (holdingi) in kako na zbirnem? Kako slediti izhajanju, so reklamacije sploh možne? Kako dajati signalne informacije uporabniku?

Kako povezati revijo iz kataloga na URL naslov? V Cobissu je za povezavo trenutno le polje 337a s podatkom o URL naslovu revije v elektronski obliki (nobenega podatka o zalogi). Ta podatek bo treba stalno spremljati in ga ažurirati. Tudi v tujini s tem še nimajo veliko izkušenj, so pa že možne povezave tudi na lokalne kataloge knjižnic (npr. CSA links-to-holdings). Na domači strani CTKja je že kar nekaj naslovov elektronskih revij, vendar še vedno premalo in ne strokovnih⁵ ter nekaj naslovov katalogov velikih knjižnic⁶.

Oblikovati je potrebno bazo s ponudbo naslovov, ki jih ima knjižnica tudi v elektronski obliki ter omogočiti dostop uporabnikom do polnega teksta. Kako zbrati in ponuditi še druge naslove strokovnih revij na enem mestu oz. kako povezati premnoge že obstoječe direktorije strokovnih revij v neko smiselno celoto? Smo trenutno zmožni to narediti - z vsemi posledicami od dnevnega ažuriranja obstoječih podatkov do sledenja novosti, ko celo spremembam pri tiskani verziji težko sledimo, da o kadrih in finančni problematiki ne govorimo? No, dolgčas nam zagotovo ne bo!

5. Dostop

Sistemske zahteve

Dostop naj bi bil možen 24 ur na dan 365 dni letno in deluje trenutno v glavnem preko kakega hosta. Zaradi občasnih težav s komunikacijami razmišljajo nekateri ponudniki tudi o dodatni brezplačni ponudbi gradiva na CDjih, varianta je tudi nalaganje podatkov na lokalni server.

Osnovna strojna oprema

Osnova naj bi bil dovolj močan PC, ustrezen (barvni) tiskalnik, povezava z Internetom (klic preko modema ali ISDNja oz. preko mreže v inštituciji) ter za uporabo multimedije zvočna in grafična kartica ter zvočniki oz. slušalke.⁹

Osnovna programska oprema

- Osnovno orodje⁶ za iskanje po svetovnem spletu je (ne prestara verzija!) Netscape Navigator(tm)ja ali
- Microsoft Internet Explorer(tm)ja. Določeni formati so največkrat del brezplačne ponudbe kot npr. vmesniki / pregledovalniki
- .gif in
- .jpg za grafiko
- .pdf Adobe Acrobat(tm) Reader za prikaz datotek v pdf formatu (grafikoni, zemljevidi, slike, razpredelnice)
- .ps Ghostview za pregled PostScript(tm)a
- .tex IBM Techexplorer(tm) za matematične formule
- .qt Quicktime(tm) Player za pregled video datotek
- InterVu(tm)Player pregledovalnik datotek formata MPEG (Movie Picture Expert Group) (video)
- .wrl VRML Player za tridimenzionalne datoteke
- .pdb ali
- .xzy RasMol za pregled kemičnih struktur⁹

Formati

Večina e-revij je dostopnih v različnih formatih, nekateri od teh so pogoj za dostopnost preko www-ja kot npr.:

- - PDF Portable Document Format in PostScript nam pokažeta točno tako obliko članka, kot jo ima v tiskani reviji
- - HTML in HTML/ formati omogočajo povezave v in med dokumenti ter uporabniško prijazno vodenje. V tem formatu so vsi bibliografski podatki, kazala, abstrakti ter vedno večje število revij v polnem tekstu.

- - SGML (Standard Generalized Markup Language) - standard, ki omogoča izmenjavo dokumentov med založniki ali uporabo pri elektronskem pošiljanju dokumentov, itd.
- - TEX je uporabljen za pravilno predstavitev matematičnih formul⁹

Fizični dostop je eno pglavitnih vprašanj, ko se dogovarjamo o podpisu licenc. Odvisno od licence lahko dostopamo prek točno določenega PCja, kar je dokajšnja omejitev pri dostopu. Veliko boljša rešitev je dostop z vseh mest v okviru IP naslova do možnosti, da dostopamo od koderkoli.

Praktično gledano, lahko nastopi problem dostopa iz sosednje sobe v službi, od doma, iz drugega kraja, države (predavanja, udeležba na konferenci, dopust, študijsko potovanje,...). Uporabnik pa hoče stalen dostop od koderkoli, saj delajo znanstveniki tudi na dopustu, na vlakcu in še kje. Primer iz prakse : knjižnica ETH ima 3 javna mesta za dostop, pa njihovi ljudje dostopajo v glavnem s svojih delovnih mest.¹

Dostopnost gradiva glede plačevanja

Obstaja več možnosti, od zastonj za ves čas variante do plačevanja že za abstrakt. Naštete so najpogostejše variante, ki se trenutno pojavljajo.

Zastonj

Veliko informacij ni in ne bo potrebno plačevati. To je dostop do informacij o revijah (bibliografske, naročniške, uredniške), katalogov gradiva (založnikov, agentov, drugih servisov), kazal (sproti in za nazaj), abstraktov, navodil avtorjem ipd. Posebno v letu 1997 bodo, določeni naslovi pa verjetno še naprej, e-revije dostopne brezplačno za določeno obdobje za testiranje uporabe. Nekateri naslovi so brezplačni, če imamo naročeno tiskano obliko, vendar pa moramo tudi za to zaprositi založnika oz. agenta (npr. Springer,⁹ CSA, Ebsco, Swets).¹¹ O teh naslovih nas bodo obvestili tako založniki oz. posrednik, preko katerega imamo naslov naročen, seveda pa se moramo za te možnosti pozanimati tudi sami, ker se pogoji pri nekaterih v nekaj mesecih precej spremenijo. Nekateri naslovi pa bodo dostopni vsem brezplačno brez naročene tiskane verzije. Do določenega števila naslovov polnega teksta lahko za določeno obdobje dostopamo kot gost. Izkušnje so od zelo dobrih do manj dobrih.

Kaj sploh naročiti

Pred naročanjem e-revije moramo v knjižnici razčistiti kar nekaj vprašanj, kot npr. Bomo tiskano obliko obdržali in naročili še e-obliko? Če naročimo le e-obliko, kako bo z dostopom do starejših letnikov gradiva, če revijo nekoč odpovemo? Imamo prost pristop in čitalniška mesta ter omogočeno kroženje

revij svojim uporabnikom? Imamo medknjižnično izposojno v hiši - tu lahko uporabljamo le tiskano obliko!

Identificirati je potrebno naše potrebe oz. obstoječe možnosti glede na opremljenost oz. ugotoviti, kakšno programsko in strojno opremo potrebujemo za določen nivo usluge uporabnikom. Tu so vprašanja kot ali ima knjižnica vso potrebno opremo (strojno in programsko), komunikacije, omrežitev, dovolj usposobljenih ljudi za samoizobraževanje ter izobraževanje uporabnikov, spremljanje novih verzij softwara, hardwara ter stalnega vzdrževanja omrežja.

Glede na licenco moramo točno vedeti, kdo so naši uporabniki e-revij (stroga ločitev akademske / neakademske sfere). Do sedaj so npr. lahko tudi ostali nevpisani člani ali gostje knjižnice pregledovali tiskane revije, e-revij sedaj ne bodo smeli.

Zanima nas, če bomo oz. bodo naši uporabniki imeli dostop do enega ali vsega dalje naštetega: dostop do abstraktov, predčlankov, celih člankov - bodo lahko dostopali do njih le v prostorih knjižnice, z določenega PCja, kjerkoli na univerzi, od doma, s službenega potovanja v drug kraj/državo.

Pomembne točke dogovora so, ali bo uporabnik smel članek stiskati (koliko člankov), bo smel gradivo presneti (na datoteko, na Email, na disketo,..).

Glede na pogodbo oz. kršitve pogodbe in s tem povezanimi posledicami pa nas zanima predvsem, kako lahko knjižnica izvaja kontrolo, kaj njeni uporabniki počno z elektronskim gradivom. Če obstoja software za kontrolo, ni problemov. Če tega ni in pride do kršitve (knjižnica tega npr. niti ne zazna), nam lahko založnik / agent takoj prekine pogodbo v našo škodo.

Plačevanje / abonmaji / licence

Obstaja nešteto variant, kaže pa se težnja po poenotenju in standardih, ki bi stvar olajšali. Cena je odvisna npr. od verzije. Naročeni na tiskano verzijo dobimo elektronsko obliko v nekaterih primerih zastoj ali pa za obe plačamo nekaj več (npr. tiskana 100%, samo online 90%, obe skupaj 120% cene tiskane revije). Lahko plačamo sproti, lahko v okviru normalnega abonmaja dobimo tudi elektronsko verzijo, v glavnem pa govorimo o licencah. Licence sklenemo direktno z založnikom ali pa z agentom. Tu se odpira problem, s kolikimi skleniti pogodbe, problem monopola oz. dajanje razpisov vsako leto za "najboljšega ponudnika" (najnovejši slovenski zakon - razpis za vrednost nad 5.000.000 SIT). V VB se z dogovarjanjem in podpisovanjem pogodb ukvarjajo poklicni pravniki v vrhovih lastne univerze ali pa jih institucije najamejo.

Licence

Licence so zelo različne od izdajatelja (agenta) do izdajatelja, še bolj pa je pomembno, kdo smo (ne/akademska sfera, velikost, razprostranjenost), kaj želimo in koliko zmoremo plačati. Navednih je nekaj osnovnih vzorcev, vsaka knjižnica pa bo sklepala pogodbe glede na svoj specifični položaj. V glavnem pa ločimo osebne, za institucije in licence za konzorcije.

Osebna licenca

- uporabnik: točno določen/imenovan uporabnik
- naslovi: dostop do njegovih naročenih naslovov
- identifikacija: uporabniški IP in geslo
- prostorski dostop: s kateregakoli PCja, od doma, iz službe, s potovanja

avtorski del pravic:

- dostop do tekočega letnika oz. lahko do starejših letnikov
- za svoje raziskovalno delo
- kopira lahko izbrani del podatkov (cele revije, posamezne članke, izvlečke) na svoj trdi disk
- za osebno rabo lahko trajno shrani te podatke
- sme kopirati (download in tiskane kopije)
- število in obseg tega omeji izdajatelj
- prenos podatkov, dostop, prodaja,... komu drugemu je prepovedan
- prepovedano je vsakršno spreminjanje, prevajanje, editiranje podatkov

Licence za institucijo

Licenc za institucije je več skupin, določene stvari so skupne, različen obseg pa določa vrsto in višino plačila licence.

- **uporabnik:** knjižnica / institucija / podjetje lahko dovoli dostop pooblaščenim uporabnikom (svojim: zaposleni, fakulteta, osebje, vpisani študenti). Lahko imajo vsi dostop do vsega. Institucija lahko uporabi piramidalen način dodeljevanja dostopa: profesorji imajo npr. dostop do vseh možnosti, študenti le do določenega števila downloada celih član- kov. Študent podpiše pri dekanu obrazec / pogodbo (specifikacija, kaj sme in česa ne).
- **avtorski del pravic:** isto kot za osebno licenco
- **naslovi:** dostop do vseh naročenih naslovov
- **identifikacija:** uporabniški IP, geslo ter IP naslov PCjev

- **prostorski dostop:** določeno število določenih PCjev. Če je IP naslov identičen naslovu PCjev, katerih uporabniki imajo dostop do tiskanih izdaj naročenih revij, je identifikacija le IP naslov.

Licenca lahko določa točno definiran omejen krog hkratnih uporabnikov in/ali PCjev

- na določen del naslovov / vse naslove
- dostop preko IP naslova, skupnega gesla (npr. Springer - v 1998 zastoj pri naročilu na tiskano obliko)

ali neomejen dostop po aboniranem naslovu

- cena je odvisna od narave institucije - ne/akademska sfera in od cenovne politike vsake založbe/agenta posebej (npr. Springer: e-revije za akademsko sfero stanejo 25% cene tiskane revije in 30% za neakademska sfero)

Konzorcij

Konzorcij je dokaj nova stvar na knjižničarskem področju in v Sloveniji ne poznam primera združevanja v konzorcij. Beseda o tem je že bila, vendar očitno še nismo pripravljeni na tako sodelovanje. V svetu (npr. VB, Finska, Švedska) uporabljajo konzorcij za povezovanje v določene skupine (cela država, regija, akademska sfera, SIKi ali le določeno strokovno področje), katerih predstavniki "gredo v boj" in pogajanja za: boljše/večje/bolj ugodne storitve. Skupina pravnikov konzorcija npr. zbije ceno, si izbere večji obseg storitev za več uporabnikov ipd., posamezne knjižnice konzorcija pa s tem ne izgubijo svoje samostojnosti pri naročanju/plačevanju,.. gradiva.

uporabniki konzorcija:

- pooblaščen uporabniki so fakultete, študenti ali osebe akademskih institucij ali uslužbenci v industrijskem konzorciju

konzorcij:

- je npr. skupina lokacij (sites) oz. knjižnic v okviru ene institucije ali firme, ali mreža več institucij ali korporacij
- konzorcij skrbi za identifikacijo uporabnikov, kontrolo pooblaščenih uporabnikov, tehnično podporo končnemu uporabniku, pogajanja in podpis pogodb
- konzorcij sklepa individualne dogovore (pogajanja)

Licence/ cene: odvisno od ne/akademske sfere, velikosti samega konzorcija, prostorske razprostranjenosti, števila naročil, števila uporabnikov (ena/več univerz, inštitucij, področij, cela država,..)

Naslovi in prostorski dostop: v okviru konzorcija imajo vsi pooblašчени uporabniki na vseh lokacijah dostop do vse kolekcije e-revij

Kolekcija: en ali več od vseh naslovov e-revij določenega založnika

Avtorski del pravic: pooblašчени uporabniki smejo uporabljati vse za lastno rabo ali interne poslovne namene

Identifikacija: IP ali username ali oboje. Npr. AP in IDEAL⁸: pokriva vso britansko akademsko sfero, 160 univerz s 160 lokacij, 1,7 milijona uporabnikov s 4,6 končnih uporabnikov (podatki dani na UKSG konferenci v Edinburghu aprila 97)

6. Iskanje

Preden si ogledamo nekaj primerov iskanja, ni odveč, če definiramo, kaj pomeni pojem polni tekst: to pomeni, da je indeksiran (vsaka beseda, ne le ključna, je iskalna), pri pregledovanju pa pomeni polni tekst to, da vidimo članek tako, kot da je v tiskani obliki.

Način iskanja je različen od založnika do založnika, gre pa v smer ponuditi čimveč možnosti: po standardiziranih obrazcih, prosto, uporabnik si sam naredi lastno iskalno obliko, išče z Boolovimi operatorji in frazno:

- enostavno iskanje po indeksih
- napredno iskanje z logičnimi operatorji in uporabo iskalnih predpon
- iskanje po polnem tekstu
- iskanje s prepoznavanjem vzorcev s pomočjo fuzzy (mehke) logike (Adaptive Pattern Recognition Processing). Primer napačne pisave, (ortografije), črkovanja ali zatipkanih besed - program vseeno poišče najustreznejše zadetke
- konceptno iskanje, frazno iskanje: dovoljuje uporabo naravnega jezika in celih stavkov. Program ima vgrajene določene leksikološke oz. frazne povezave in ne išče samo ustreznega zaporedja črk. Npr. vpišeš vprašanje, na katerega bi rad odgovor: Zakaj ptice letajo?

Iščemo lahko po posameznih segmentih (kazalo je npr. posebna baza, abstrakti druga) ali po veliko bolj uporabniško prijazni in že prevladujoči obliki skupne baze, kjer so katalog, sezname e-revij, kazala revij, abstrakti, predčlanki, celi članki (študente včasih zanimajo takoj le celi članki), strokovna področja ali več strokovnih področij v eni samcati bazi.

Povezave. Tendencia je po "klikih" na način: citat - klik - na abstrakt - klik - polni tekst - klik - tiskanje - klik - relevantno gradivo - klik - tiskanje - klik klik klik. Iščemo lahko po eni bazi oz. več bazah naenkrat, ne da bi to vedeli. Omogočene so povezave s citati, lahko sledimo zgodovini določenega članka ipd. Možna je povezava iz baze na drugo bazo z za nas relevantnim gradivom. Obstaja povezava iskanja in takoj prevzema. Pri nekaterih lahko takoj reagiramo na članek (napišemo pripombo, dopolnilo na članek, in vsak naslednji bralec bo že bral ta komentirani članek). Vsi založniki omogočajo del teh možnosti, nekateri pa že skoraj vse.

7. Spremljanje / statistika / kontrola uporabe

Ena največjih bojazni založnikov je velik obseg oz. sistematično nedovoljeno prevzemanje (download) gradiva. V glavnem naj bi institucije same skrbele (po pogodbah), da do goljufanja ne pride. Kjer bo priložen software to omogočal, bo založnik (ali knjižnica) lahko sam kontroliral uporabo. Ena možnost je, da se na vsakem stiskanem listu pojavijo vsi podatki "tiskalca": institucija, naslov, ime in priimek uporabnika., Kjer pa softwara ni, bo npr. knjižnica težko garantirala pošteno uporabo. Delna rešitev so pogodbe vsakega uporabnika s svojo institucijo oz. študenta z dekanom (točno navedeno, kaj je kdaj komu in od kod v kakšnem obsegu,... dovoljeno in kaj ne). Ta rešitev ter razne ankete so seveda odvisne od integritete vsakega posameznika.

S knjižničarskega (nabavnega) vidika mora knjižnica (oz. institucija, plačnik e-revij) dobiti povratno informacijo, kaj se z gradivom dogaja: katere e-revije / področja se največ (najmanj,...) uporabljajo, kakšne so povezave do drugih relevantnih podatkov, ipd. Trenutno lahko štejejo obisk domače strani, kaj se dogaja naprej, je neznanka. Primer iz ETH: takih podatkov jim založniki niso nič kaj pripravljene dati!¹ Agenti obljublajo en sam vir e-revij, ki bo imel tudi program za vodenje vseh knjižničarskih opravil vključno s podatki o uporabljanosti gradiva. Zanimalo pa nas bo tudi, kako so naši uporabniki zadovoljni s softwarom, (hitrostjo) komunikacije do določenega hosta in še kaj!

8. Arhiviranje

Tiskano obliko je knjižnica kupila v trajno last. S CDji je stvar že drugačna (vračanje, uničevanje, uporabnina, nimamo več dostopa do podatkov na CDju). Zelo redki izdajatelji ponujajo kot rešitev CD ali magnetni trak. Elektronske revije spreminjajo URL naslove, naročimo se na en sam volumen, na nekaj letnikov - bomo lahko dostopali do npr. dveh plačanih

volumnov iz leta ....? In kje? Dokaj nejasno in nedorečeno vprašanje (najbolj smiselna varianta trenutno je papirna verzija, ki jo nekateri založniki pojmujejo kot "arhivski izvod"). Elektronsko arhiviranje zahteva ogromno prostora na strežniku. Gre pa še za vprašanja vzdrževanja, dostopa, kontrole: kdo lahko kdaj dostopa do česa? Software in hardware se stalno spreminjata - katera oblika naj se hrani - konvertira? Sami izdajatelji priznavajo, da tehnološke rešitve obstajajo, problem je predvsem cena. Trenutno arhivirajo založniki. In v bodoče? Založniki sami, knjižnice, agenti, nacionalna knjižnica, na lokalnem strežniku? Dokler stvari niso jasno definirane, je morda bolje, da še nekaj let naročamo obe verziji. Tudi medknjižnična izposoja ni možna, če smo naročeni le na elektronsko verzijo revije.

Zahteve in želje

Da bi stvar delovala, naj bi bili do neke mere zadovoljni vsi v krogu ponudbe in povpraševanja po e-revijah. Vsaka skupina uporabnikov ima seveda svoj interes in potrebe, z dogovarjanjem in spoznavanjem drugih potreb pa počasi padajo pregrade med "nasprotniki", (knjižnice proti založnikom ali agentom).

Uporabnik

Njegove želje se niso preveč spremenile: tudi v bodoče naj dobi vse zastonj v oz. preko knjižnice (cena, lokacija/e gradiva ga ne zanimajo; "kot do sedaj" logika). Zahteva oz. pričakuje čim lažji dostop do čim več gradiva v vseh možnih oblikah - na papir, disketo, datoteko, email, različne formate,.. Uporabnik hoče vse nove možnosti prevzemanja, vendar se dodatni dobri stari lahko prenosljivi, dišeči, šumeči, otipljivi, zmečkljivi, na/dočečkljivi ..... papirni verziji nikakor še ne misli odreči. Od knjižnice pričakuje tudi časovno in prostorsko neomejen dostop.

Založnik

Ta ima seveda drugačno logiko in potrebe. Ponuditi želi čim več naslovov pod svojimi pogoji in tržno pokriti stroške ter ustvariti dobiček. V njegovem poslovnem interesu je pridobivanje donosnih avtorjev - prvenstveno v finančnem smislu. Neznani avtorji ali avtorji nedonosnih, premajhnih strokovnih področij zanj niso zanimivi.

Agent

Tudi agent želi ponuditi čim več naslovov čim večih založnikov čim večjemu številu strank pod svojimi pogoji in tržno pokriti stroške ter ustvariti dobiček.

Avtor

Želi si čimvečjo cirkulacijo svojega gradiva zaradi svojega prestiža oz. prestiža svoje institucije, želi objavljati v pomembnih revijah (plačilo sploh ni tako pomembno), hoče biti citiran (habilitacije in še kaj). Boji se sicer plagiata

ter piratstva, ki sta z e-revijami morda lažja, vendar tudi lažje najdljiva. Želja po citiranju oz. biti citiran je prevladujoča.

Knjižnica

Z danimi (vedno manjšimi) sredstvi v svetu čedalje večje ponudbe in možnosti dostopa skuša nuditi čimveč čimbolj kvalitetnega gradiva ter uslug vsem ali čim večjemu številu svojih uporabnikov

10. Svetovni trend

Je na strani uporabnika, vsi pomembni založniki in agenti so pripravljene (v doglednem času) ponuditi čimveč naslovov na enem samem ali čim manj virih elektronskih revij in to z enega mesta dostopa. En sam vir bi bil sicer idealen za dostop (vendar nihče ne bo imel vsega, kot nimata vsega npr. LC ali BLDSC, da o manjših ne govorimo), en oz. nekaj virov pa lahko (spet) pripelje do odvisnosti (monopol - se spomnimo 35% in še večjih marž pri naročanju literature, da o kakih reklamacijah ne govorimo?) Iskanje naj bi bilo čimlažje, ravno tako dostop do podatkov, virov ter gradiva. Licence naj ne bi bile prekomplicirane, naj se standardizirajo, modeli zaračunavanja naj se poenotijo.

Zaključek

Knjižnicam po vsem svetu se sredstva za literaturo stalno zmanjšujejo, posebno cene revij pa rastejo tako hitro, da jim knjižnice sploh ne morejo več slediti. Število abonmajev se v svetu zmanjšuje zadnjih 25 let, Slovenija pa ni pri tem nobena izjema, saj bolj gledamo, kaj odpovedati kot kaj naročiti! Morda izvira od tod tudi določeno nezaupanje v skupne projekte! Knjižnice stalno zmanjšujejo število abonmajev - založnik poveča ceno, da lahko revijo izda - revija je spet dražja - tisti, ki sedaj naroči revijo, plača še ceno odpovedanih izvodov in začarani krog je sklenjen. Knjižničarji zmanjšujejo druge stroške, uporabljajo čedalje več medknjižnično izposajo, vedno bolj pa so se primorani ukvarjati z neknjižničarskimi administrativnimi stvarmi (avtorske pravice, pogoji, licence, odpovedi, pri kom ceneje naročiti oz. še bolj pomembno : kje dobiti najboljšo celotno kvalitetno storitev), da bi svojim uporabnikom le zagotovili kar največ materiala za njihovo osnovno strokovno znanstveno delo. In v končni fazi naj bi vendar elektronske revije pripomogle k vsesplošni hitrejši in obsežnejši dostopnosti gradiva s pocenitvijo informacije prvenstveno za znanstveno delo in znanstvenike, seveda pa za vso drugo populacijo tudi. Upajmo le, da bomo sposobni cenovno, kadrovske, programske in kar se tiče komunikacij ter stalno nove tehnološke opreme temu slediti. Praktične izkušnje pa si bomo nabirali letos in predv-

sem v naslednjem letu, ko bodo v tej ogromni poplavi ponudnikov od založnikov do agentov določene stvari okoli dostopov, licenc in kontrole uporabe že malo bolj preizkušene.

Literatura

1. **Keller, Alice.** "Elektronische Zeitschriften in Bibliotheken : ein Erfahrungsbericht aus der ETH-Bibliothek", *Nfd*, 48 (1997)3: 131-136
2. **Edwards, Judith.** "Electronic journals : problem or panacea?"
<http://www.ariadne.ac.uk/issue10/journals> (avgust 1997)
3. **Norek, Sabine.** "Die elektronische wissenschaftliche Fachzeitschrift : Entwicklung, Stand und Perspektiven einer nutzergerechten Gestaltung", *Nfd*, 48 (1997)3: 137-149
4. *Journals Price List 98.* Springer Verlag
5. <http://www.ctlk.si/worldlib.html> (avgust 1997)
6. <http://www.ctlk.si/worldnews.html> (avgust 1997)
7. <http://www.ethics.ethz.ch/> (avgust 1997)
8. <http://www.idealibrary.com> <http://www.europe.idealibrary.com> (avgust 1997)
9. <http://link.springer.de/> (avgust 1997)
10. smtp%"listproc ccat.sas.upenn.edu"
11. Gradivo, prospekti, pisni zapiski, pogovori, maili založnikov / agentov (april - avg 1997)